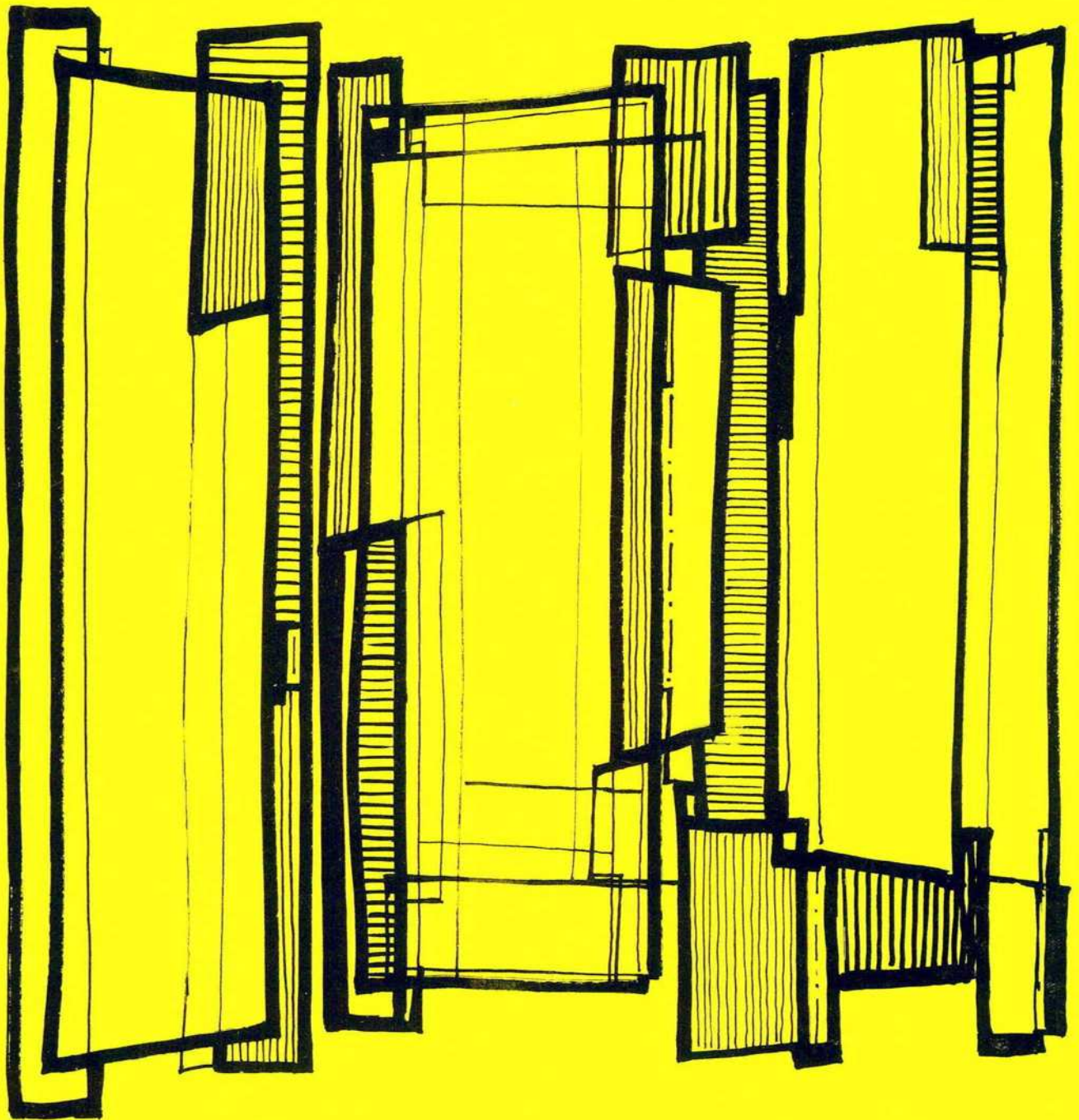

radio scola

Cuntegn 386 50 ons rumantsch
 387 lingua naziunala
 388 Opera I
 Opera II

Heidi Derungs-Brücker
Manfred Gross
Andri Gritti
Andri Gritti

2-88

radio scola

Organ uffizial
da la cumissiun da Radioscola CRR
(Cuminanza Rumantscha
da Radio e Televisiun)

Ediziun

Radio rumantsch, Cuira

Cumissiun da Radioscola

Gieri Caviezel, president e
represchentant dal radio,
7000 Cuira, tel. 081-22 95 66

Claudio Gustin, inspecter,
7531 Sta. Maria, tel. 082-8 53 05

Mario Jegher, scol. sec.,
7451 Tinizong, tel. 081-74 17 24

Augustin Manetsch, scol. sec.,
7180 Mustér, tel. 086-7 53 32

Georgina Schaller-Gabriel,
surmestra, 7431 Donat,
tel. 081-61 17 08

Olinda Tschalèr, scolasta,
7130 Glion, tel. 086-2 17 61

Cumissiun redacziunala

Gieri Caviezel, coordinatur e
responsabel per l'ediziun

Rico Falett, 7554 Sent, tel. 084-9 10 32

Mario Jegher, 7451 Tinizong,
tel. 081-74 17 24

Cristian Joos, post da programs,
7000 Cuira, tel. 081-22 95 66

Temp d'emissiun

9.00–9.30 sin la quarta
cadeina grischuna
gievgia: emissiun
glindesdi: repetiziun

Abunament

6 carnets: 12. – frs.
Carnet singul: 2. – frs.

Empustaziuns a:
Radio rumantsch, Radioscola
Via dil teater 1, 7000 Cuira
telefon 081-22 95 66

Cuverta: Jacques Guidon

Tut las emissiuns dal Radio rumantsch
vegnan emessas sin la quarta cadeina grischuna

Survista da las emissiuns dal Radio rumantsch

09.00	glindesdi	mardi	mesemna	gievgia	venderdi	sonda	dumengia
	Radioscola			Radioscola			
10.00	Repetiziun			Repetiziun			
10.03							
	Allegra	Allegra	Allegra	Allegra	Allegra		
11.00							
	Allegra	Allegra	Allegra	Allegra	Allegra		
12.00							
12.15							
12.30						Accents	
12.40							
13.00							Agri-cultura
						Artg	Unda Segunda
14.00							
13.55							
fin							
17.00							
17.03							
	Diari	Diari	Diari	Diari	Diari		
18.00							
18.20							
18.30							
19.00							
19.10							
19.30						Raschiada	Vita e cretta
20.00							
20.15							
			Scuntrada				
21.00							
			Battaporta				
22.00							

Novitads: subregional regional
 subregional nazional

Emissiuns rumantschas da televisiun

Svizra rumantscha

La Svizra rumantscha
vegn emessa mintga
4. dumengia da las
18.00–18.45

Telesguard

Il Telesguard vegn
emess mintgamai la
sonda da las
17.25–17.40 e repeti la
dumengia da las
13.15–13.30

L'istorgia da bunanotg

L'istorgia da bunanotg
vegn emessa mintga-
mai il mardi da las
17.45–17.55 e la sonda
da las 17.40–17.50.

In pled sin via

Il Venderdi sontg,
l'Ascensiun, l'emprema
dumengia d'avust e a
Nadal.

Program d'emissiun Radioscola

18-02-88
22-02-88

50 ons rumantsch lingua naziunala da Heidi Derungs-Brücker e Manfred Gross

Pagina
2

Cun quell'emissiun vulein nus mussar con engaschament persunal ch'ei ha duvrau antruras per ch'il romontsch vegni renconuschius sco lungatg naziunal. Plinavon enderschis vus tgei influenza che quella renaschientscha retoromontscha da 1919-1938 ha giu pils Romontschs ed il manteniment da lur lungatg. Differents fatgs historics e la problematica dalla trilinguitad dil cantun Grischun astgan era buca muncar.

03-03-88
07-03-88

Opera dad Andri Gritti

12

17-03-88
21-03-88

La prüm'emischiun dà üna survista dals differents möds da reproducziun sco l'uvertüra, l'aria, il duet, il dialog o la recitaziun. Implü vegnan disfrengchadas las vuschs tenor ils criteris ot e bass.

Illa seguond'emischiun daina ün sguard davo las culissas: Che incumbensas ha il dirigent, il regisseur, il scenograf, la frisonza, l'armaröl, il suflör o l'inspizient? La fin fa la marcha triumfala our da l'AIDA da Giuseppe Verdi.

Previsiun carnet 3-88

avrel

Il truffel Astronautica

matg

Process d'ina stria Rabius

50 ons rumantsch lingua naziunala

18-02-88 emissiun

22-02-88 repetiziun

Tschögn pel magister

Avant l'emischiun

- dar als scolars a man da las chartas A-D üna cuorta survista sur da l'istorgia da la lingua rumantscha
- repeter a man da la charta E la trilinguità dal chantun Grischun

Dürant l'emischiun

- registrar o protocoliar l'emischiun per eventualas repetiziuns

Davo l'emischiun

- Repeter las lecziuns 1-5
- preparar fögls da lavur pels scolars

Cuntgnü

Lecziun 1: Rumantsch 1860-1980

- 1.1. Svilup da la lingua rumantscha (1860-1980)
- 1.2. Motivs principals per la regressiun dal territori rumantsch

Lecziun 2: Renaschentscha rumantscha (1919-1938)

- 2.1. Rumantsch, ün dialect italian?
- 2.2. Las societats rumantschas
- 2.3. Fundaziun da la Lia rumantscha (LR)
- 2.4. Activitats da la Lia rumantscha

Lecziun 3: Fasa da preparaziun alla votaziun dil 1938

- 3.1. Postulat dalla LR
- 3.2. La campagna politica
- 3.3. Acziun da propaganda

Lecziun 4: La votaziun dil 1938

- 4.1. Resultats
- 4.2. Interpretaziuns

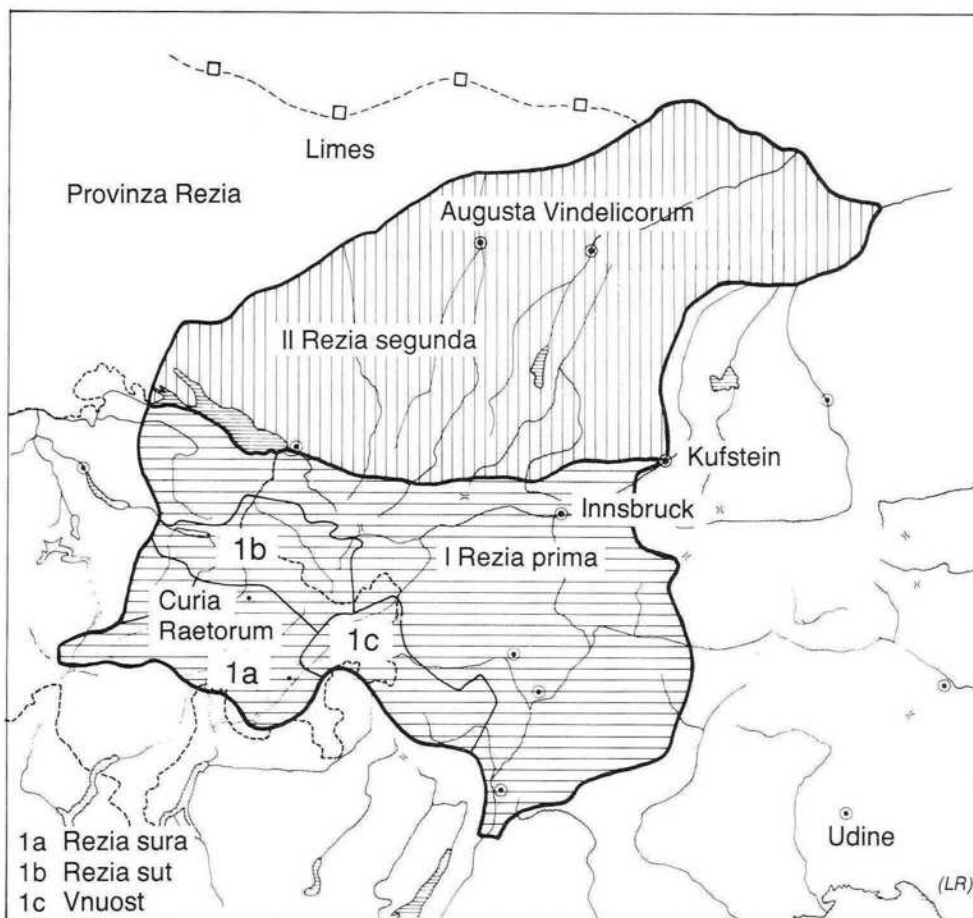
Lecziun 5: Importanza da la votaziun e perspectives

- 5.1. Importanza da la votaziun
- 5.2. Impuls decisivs
- 5.3. Perspectives

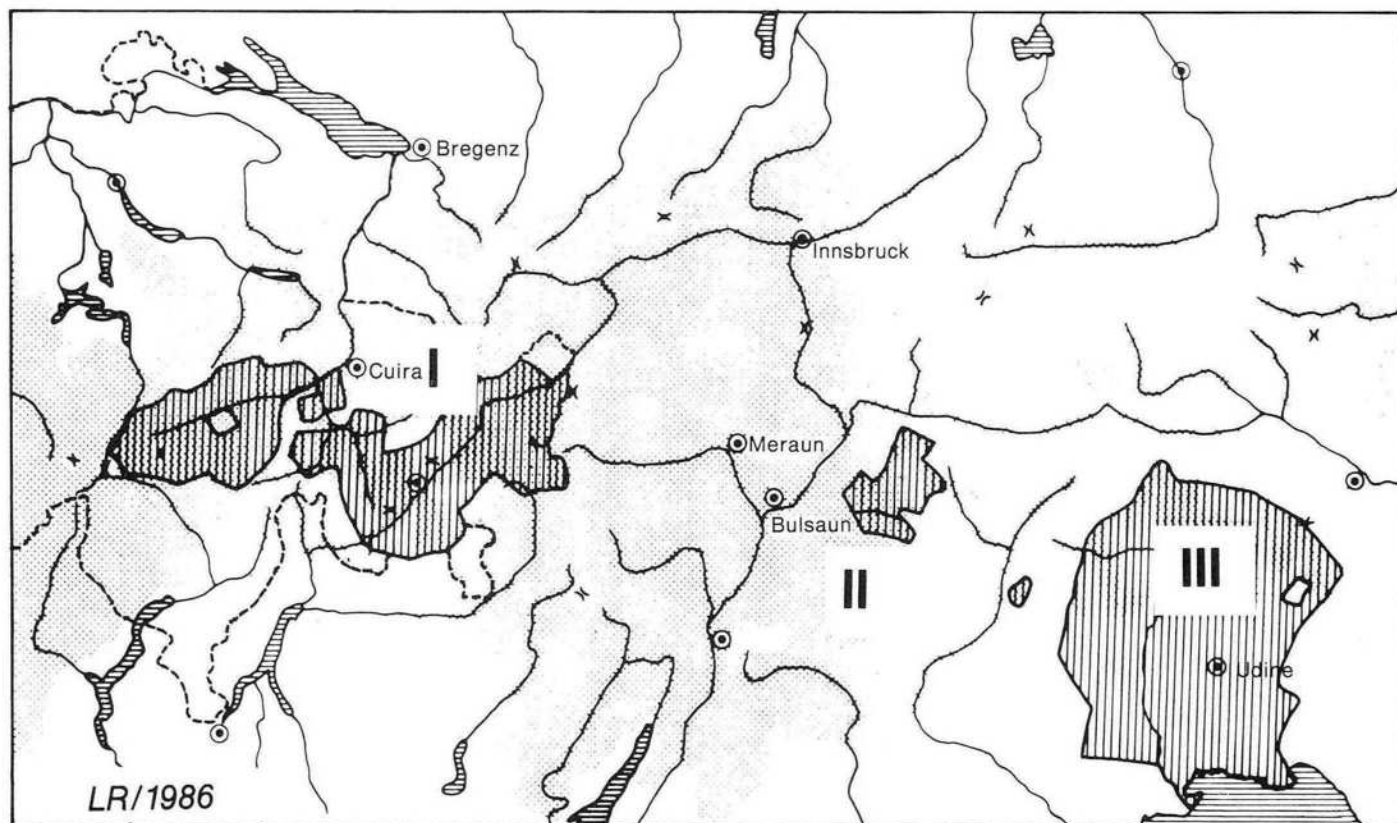
Bibliografia

Istorgia da la lingua rumantscha

A) Raetia prima e Raetia secunda

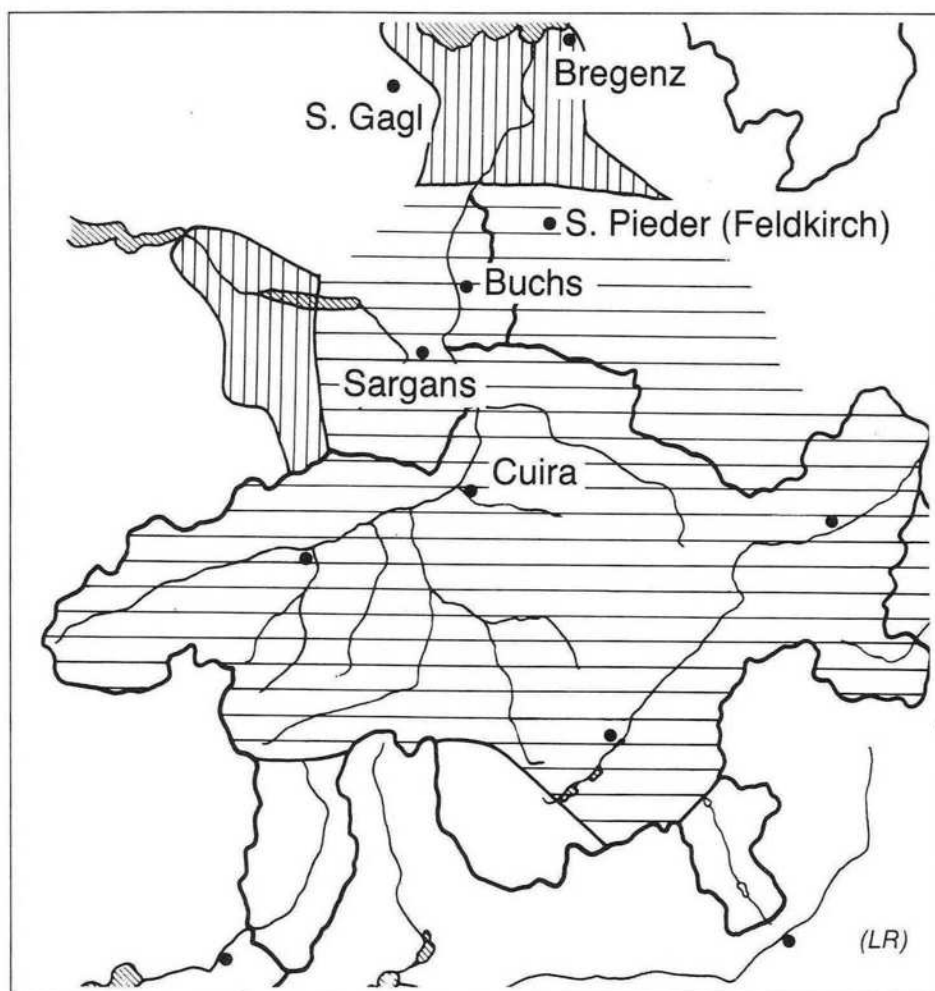

B) Restanzas dal «retorumantsch

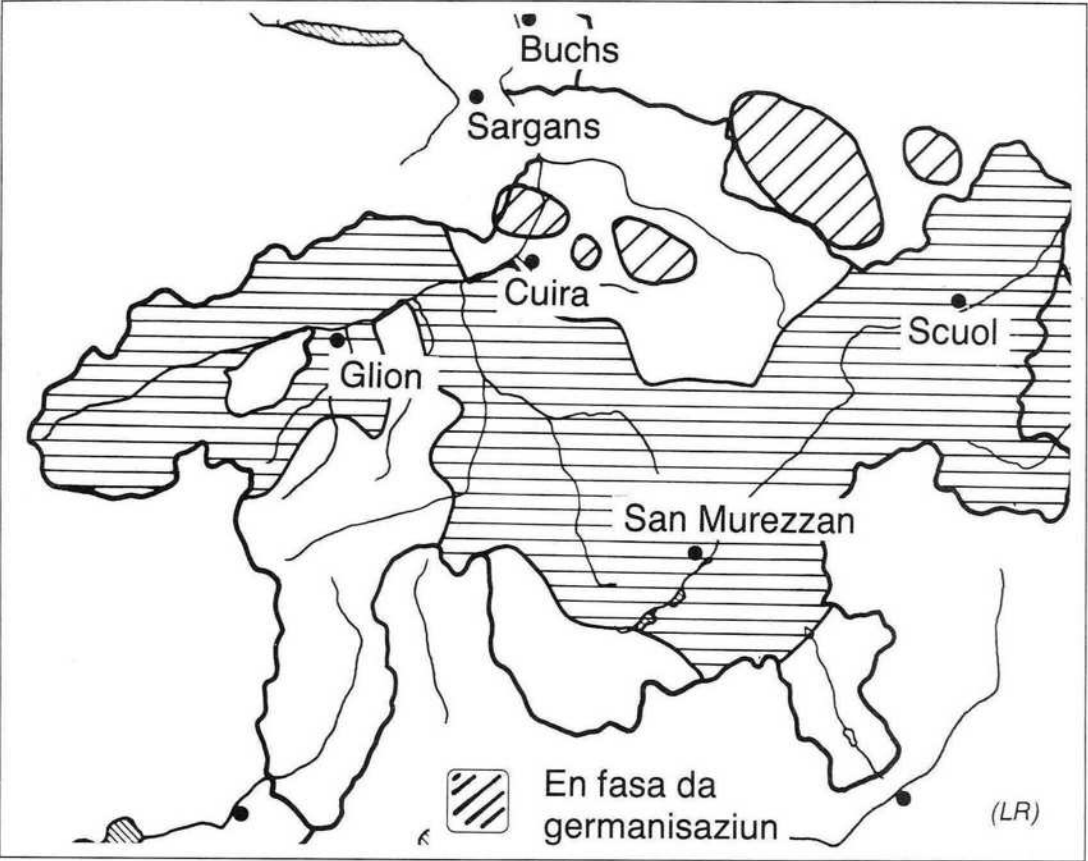

I Grischun
II Dolomitas
III Friaul

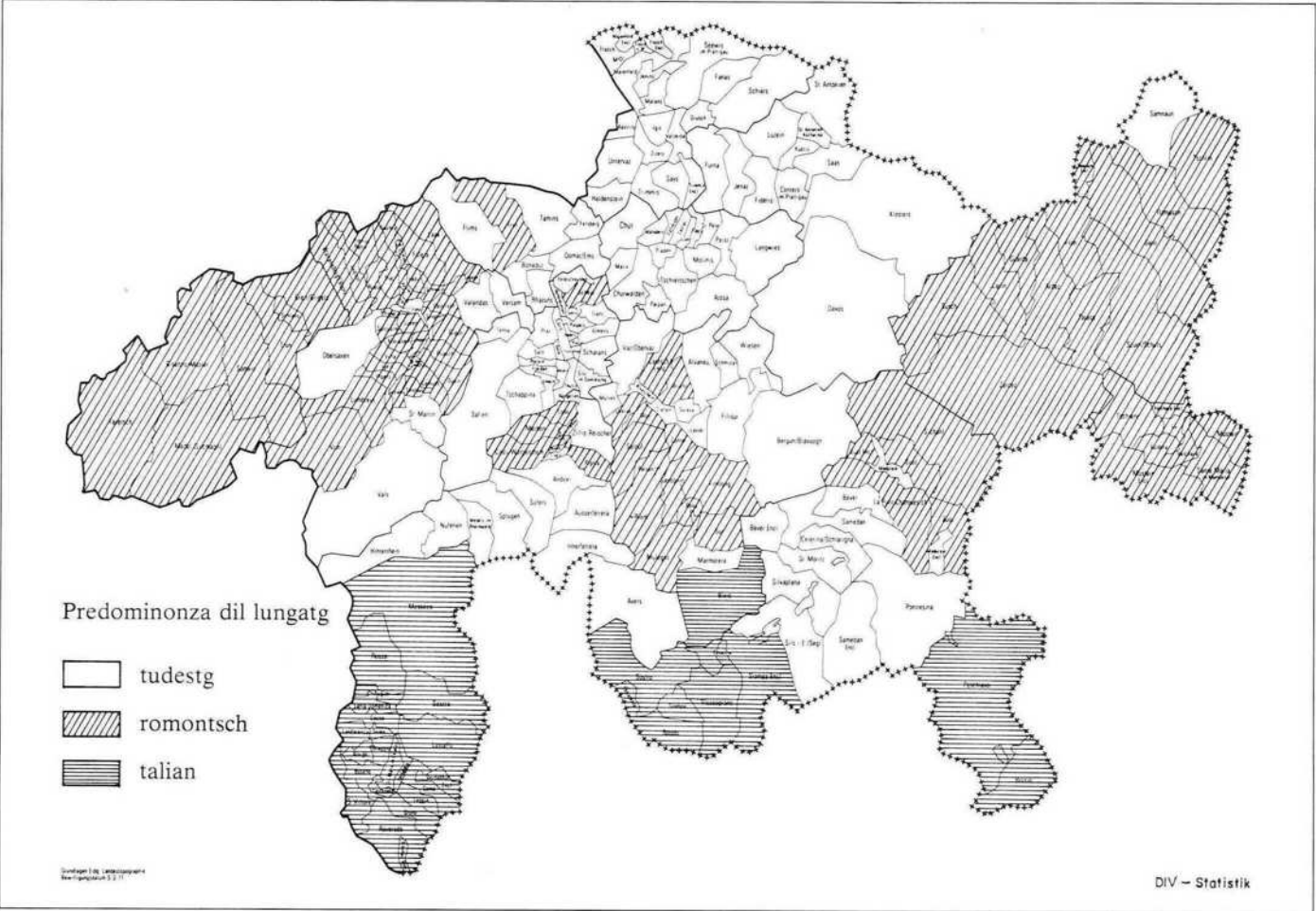
C) Territori rumantsch dal 700–1100

D) Territori rumantsch intuorn dal 1500

E) La trilinguità grischuna

Lecziun 1: Rumantsch 1860–1980

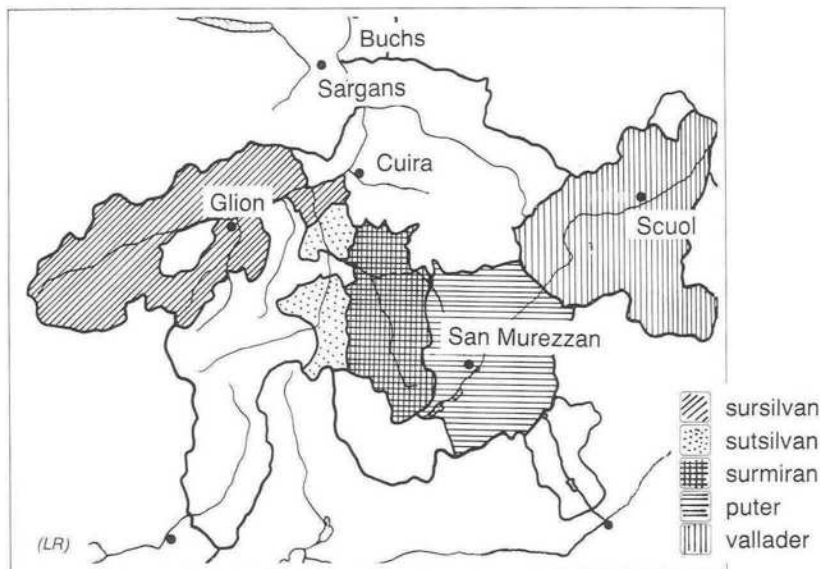
1.1. Svilup da la lingua rumantscha dal 1860 al 1980

L'istorgia dal rumantsch es l'istorgia d'una cuntinuanta perdita da terrain. Ils müdamaints politics e la migraziun dals pövels tanter il 6avel e 16avel tschientiner han bravamaing indebli nossa lingua. Davo il 16avel tschientiner es il territori rumantsch restà relativamaing stabil. Pür aint il 19avel secul es la

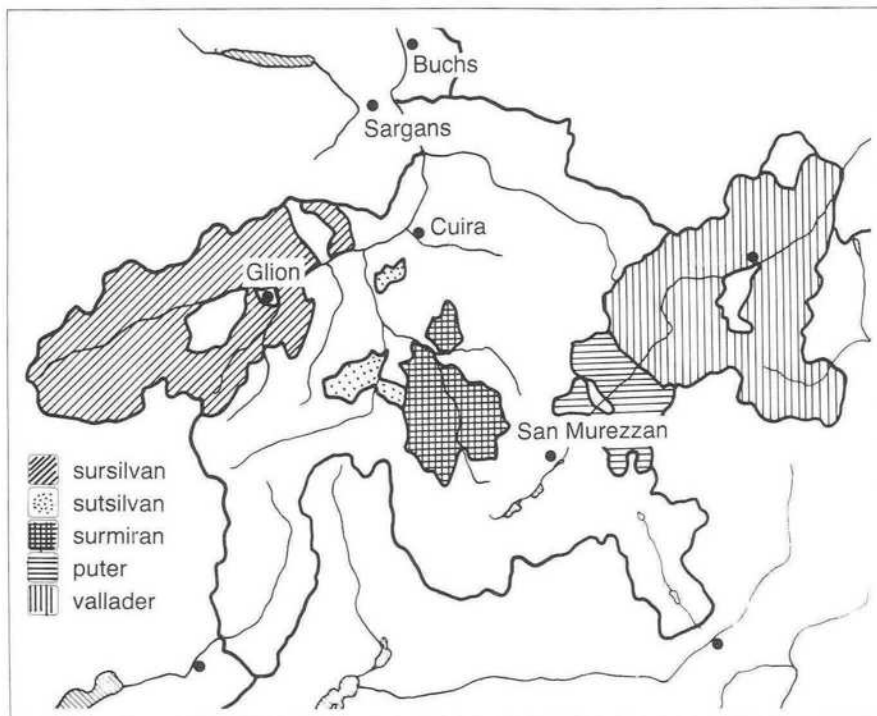
Rumantschia gnüda imnatschada da-növmang tras il svilup tecnic ed economic da quel temp. Il chantun Grischun s'ha avert al trafic (vias e viasfier) ed adüna daplù eir al turissem chi'd han gnü grondas consequenzas per nossa vita. Ils Rumantschs han cumanzà ad emigrar e glieud «estra» s'ha stabilida in nossas regiuns, refüsend per gronda part da s'assimilar. Malgrà ils sforzs intraprais surtuot in nos tschientiner cunter la germanisaziun imnatschanta, s'ha la situaziun dal

rumantsch pegiorada considerabla-maing daspö la fin dal 19avel secul: Dal 1860 d'eira il rumantsch amo la lingua majoritara in Grischun, e nos intschess furmaiva ün'unità geografica. Il territori grischun cun majorità rumantscha dvainta però adüna plü pitschen. L'intschess grischun effectivamaing rumantsch nu's preschainta perquai hoz-indi plü sco ün'unità, ma as cumpuona da trais parts isoladas.

Territori rumantsch dal 1860 (= territori tradiziunal rumantsch)

Territori cun majorità rumantscha dal 1980

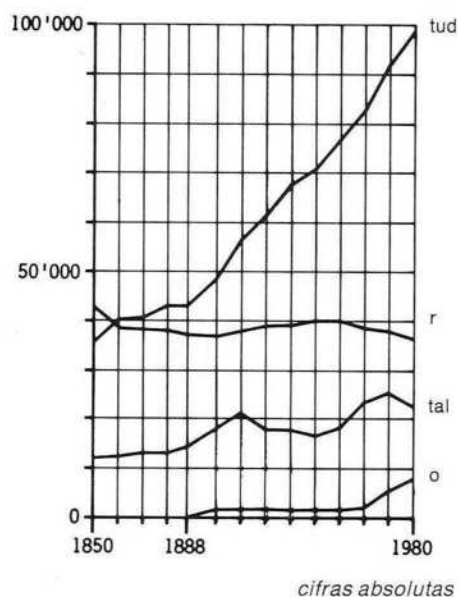

Tenor la dombraziun dal pövel dal 1980 decleran hoz amo 51 128 Svizzers il rumantsch sco lur lingua materna. Da quels stan ca. 36 017 in Grischun. Be var 30 000 Rumantschs (18% da la populaziun grischuna) stan però i' i territori tradiziunal rumantsch e be raduond 22 000 (12,9% dals Grischuns) vivan in cumüns cun majorità rumantscha.

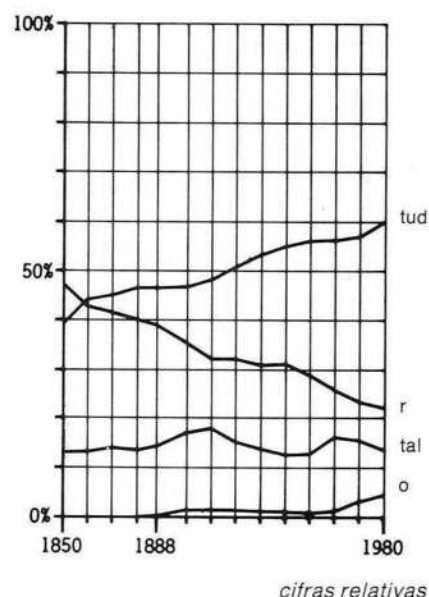
La populaziun grischuna tenor lingua materna

ons	populaziun	tudais-ch	%	rumantsch	%	talian	%
1880	93 874	43 664	46,5	37 794	40,3	12 976	13,8
1941	128 247	70 421	54,9	40 128	31,3	16 438	12,8
1950	137 100	77 096	56,2	40 109	29,2	18 079	13,2
1960	147 548	83 554	56,6	38 414	26,1	23 682	16,1
1970	162 086	93 359	57,6	37 878	23,4	25 575	15,8
1980	164 641	98 645	59,9	36 017	21,8	22 199	13,4

Svilup da las trais linguas in Grischun (1850–1980)

r rumantsch
tal talian
tud tudais-ch
o otras linguas

Commentar:

In **cifras absolutas** stagnescha la populaziun rumantscha dal Grischun daspö la fin dal 19avel tschientiner. In **cifras relativas** diminuesch'la però da decenni a decenni. Dal 1860 al 1980 ha la lingua rumantscha regress in Grischun da 48,6% a 21,9%. In quista statistica nun sun però gnüts resguardats tuot ils immigrants chi s'han intant assimilats. Tenor calculaziuns inufficialas discuorran passa 30% dals Grischuns rumantsch, e perfin passa 40% inclegian nossa lingua.

1.2 Motivs principals per la regressiun dal territori rumantsch

L'existenza da **plüs idioms scrits** per radschuns geograficas e confessiunalas es be ün dals blers motivs per la regressiun manzunada dal rumantsch. Otras radschuns sun:

- l'emigraziun dals Rumantschs i'ls centers industrials ed administrativs da la Svizra tudais-cha
- l'augment considerabel da la **populaziun d'otras linguas** i'l intschess rumantsch (turissem, lais masdadas) e mancanza d'assimilaziun
- la grond'influenza dals **mezs da massa tudais-chs** sün la lingua e cultura rumantscha
- la **dependenza economica da la Svizra tudais-cha**
- la **preschentscha insufficianta dal rumantsch** sùls champs ils plü importants da nossa società (scoula, administraziun, mezs da massa e.u.i.).
Consequenza: la lingua rumantscha perda sia ütilità pratica).
- la **mancanza d'üna retroterra da li-stessa lingua e d'ün center cultural ed economic.**
- la **propagaziun relativamaing plana da la nouva lingua da scrittüra cumünai**la, il «rumantsch grischun», chi'd es üna da las cundiziuns da basa pel mantegnimaing e per la promozion dal rumantsch. Be ella po nempe garantir la preschentscha generala e necessaria illa vita da minchadi.

Lecziun 2: Renaschentscha rumantscha 1919–1938

La **renaschentscha rumantscha** es quel movimaint da l'istorgia rumantscha chi ha gnü l'ö tanter il 1919 ed il 1938. Il pled «renaschentscha» presuppuona cha alch saja stat amalà, forsa fingià per murir o insomma spari.

Illa prüma lecziun vaina imprais ch'al glim dal 20avel tschientiner il rumantsch d'eira imnatschà d'ün grond privel da germanisaziun. Il tudais-ch penetraiva adüna daplü in nos pled e pensar. Implü d'eira il pövel rumantsch da quel temp bravamaing indifferent envers sia lingua materna. Bliers nu chat-taivan per böñ da tilla defender cunter il tudais-ch. Anzi, ils Rumantschs chi vulaivan tgnair pass cul svilup tecnic ed economic, crajaivan da's stuvair adattar eir linguisticamaing.

2.1. Rumantsch, ün dialect talian?

Plüs linguists talians han bainsvelt tscherchà da trar a nüz la deblezza da la lingua rumantscha intuorn dal 1900.

Els han pretais cha'l rumantsch nu saja gnanca ün'aigna lingua, dimpersai ün dialect talian. Cun quai vulaivan els cha'ls Rumantschs s'avicinassan al talian (idea da l'irrendentissem).

A l'offerta d'avicinar la Rumantschia al stadi talian han diversas personalitads dal Grischun e da la Svizra dat la risposta vulgüda. Dal poet ladin Peider Lansel ans es restada la famosa proclamaziun: «Ni Talians, ni Tudais-chs, Rumantschs vulains restar!», e dal poet sursilvan Giachen Hasper Muoth l'apel: «Stai si defenda, Romontsch tiu vegl lungatg!»

2.2. Las societads rumantschas

A la fin dal 19avel tschientiner vegnan eir fats ils prüms pass per organisar il movimaint rumantsch. Üna davo tschella naschan las societads culturals chi annunzchan il cumbat paschai-vel pel mantegnimaing dal rumantsch: La **Società retoromantscha** chi prepara la via pel Dicziunari Rumantsch Grischun (1886), la **Romania** sco uniun populara da la Surselva (1896), l'**Uniun dals Grischs** in Engiadina (1904), la

Uniun Rumantscha da Surmeir pel Sur-sès e la Val d'Alvra (1921) e la **Renania** per las regiuns refuormadas da las vals dal Rain anteriur e posteriur.

2.3. Fundaziun da la Lia rumantscha

Bod mincha vallada vaiva dimena fingià fundà sia uniun culturala al principi dal 20avel tschientiner culla mera da promover la lingua e cultura rumantscha. E tuottüna es il 1919 ün cumanzamaint. Per nus Rumantschs üna data istorica: la fundaziun da la Lia rumantscha (LR) sco uniun da tet da tuot las organisaziuns rumantschas occupadas da la chüra dal rumantsch. La Lia rumantscha es dvantada in seguit la plü importanta portadra e coordinatura dal movimaint rumantsch. La lezcha e'l böt da mantgnair e promover il rumantsch in famiglia, scoula, baselgia ed illa vita da minchadi, da sustgnair e coordinar ils sforzs multifars da sias uniuns affliadas e surtuot da rapreschantar la Rumantschia vers l'exteriur (Svizra ed ester) e pro las autoritads cumünalas, chantunalas e federalas valan amo hoz per la Lia rumantscha.

2.4. Activitats da la LR

Publicaziun dad ouvas fundamentalas

Preparaziun da mezs d'instrucziun

Promoziun dal rumantsch illa vita da minchadi

Promoziun da chant e musica

Promoziun dal teater popular

Promoziun da la litteratura

Sustegn da las uniuns da lingua regiunalas e da las uniuns affliadas cun lezchas specificas

Promoziun da la pressa rumantscha

Lingua da scrittüra cumünaivla

Servezzan da lingua/post da rumantsch grischun

Servezzan da traducziuns

Servezzan d'infuormaziun e documentaziun

Chüra da contacts

Rapreschantanza da la Rumantschia

– grammaticas, vocabularis, collecziuns da litteratura

– per scoulinas e scoulas medias

– scoula, administraziun, dret, scoulaziun da creschüts, cuors d'assimilaziun

– concurrenzias da chant e musica, contacts cun cors

– biblioteca da tocs, cuors e cussagls, concurrenzias

– sustegn a l'Uniun da scriptuors rumantschs, promoziun da la litteratura d'uffants e giuvenils

– contribuziuns directas

– sustegn a la pressa existenta (contribuziuns directas), promoziun dals sforzs per üna gazetta da minchadi

– propagaziun da la nouva lingua da scrittüra unifichada (rumantsch grischun)

– elavuraziun da la basa linguistica, infuormaziun

– traducziuns i'ls idioms ed in rumantsch grischun

– infuormaziun davart lingua e cultura rumantscha, preparaziun e derasaziun da documaints pratics

– contacts cun autoritads, partits politics ed instituziuns; relaziuns publicas

– Svizra ed ester

Lecziun 3: Fasa da preparaziun alla votaziun dil 1938

3.1. Postulat dalla LR

Già 1919 esisteva in **postulat** pertuccont la renconuschientscha sin palancau federal. Giachen Conrad, igl emprem president dalla Ligia romontscha, veva sco punct 1 dils postulats da character general en siu program:

«Petiziunar ch'il romontsch vegni racunaschia sco lungatg uffical en Svizzeras per il tudestg, talian e franzos (2 idioms: sursilvan a Giadegna)»

Ella pressa da gliez temps sesanfla in interessant detagl: 1925 fa ina persuna da Zug la «beinmanegionta» proposta ella «Schweizerische Republikanische Blätter» da declarar il romontsch sco sulet lungatg naziunal svizzer. Il romontsch seigi il pli vegl lungatg sin terren svizzer, ed era il sulet che nus stueien buca parter cun auters. Mintgin hagi d'emprender el; buca mo ils Romontschs.

artechel impressiunont ch'el finescha aschia: «(...) nempe cha nos rumantsch vegna declaro sco quarta lingua naziunala e cha la Confederaziun hegia dad augmentar las subvenziuns a favur da nossa favella materna!»

Buca meins clar vegn el cun la medema pretensiun alla radunonza generala dalla LR dils 26 da november 1933. «Per stüdger la via per avanzar quista nossa pretaisa a las autoritats federalas competentas» vegn silsunter fundau in comite cun Giachen Conrad, Otto Gieré ed il giurist Prof. Tuor.

Sin la radunonza communabla dallas 4 uniuns da students – Romania, Renania, Ladinia e Sesania – a Razén ils 21 da mars 1934 culmineschon las pretensiuns da dr. Gieré sut il tetel «Il Romontsch al spartavias» en ina resoluziun unanima en favur dalla renconuschientscha dil romontsch sco quart lungatg naziunal. Punct 3 da quella resoluziun era:

«Tier la proxima revisiun dalla constituziun federala duei vegnir renconuschiu al romontsch il character d'in lun-

segl grond dil cantun Grischun. Igl atun sissu (29.11.) vegn ei debattau l'emprima gada el Cussegl grond grischun per romontsch. Ei setractava dalla moziun Nay, ella quala lez cun aunc 38 consutsignaders vulevan pretender dalla Regenza ch'ella s'engaschi cun tutta detschartadad per la renconuschientscha dil romontsch a Berna.

Ell'argumentaziun dil moziunari vegn detg claramain che la caussa romontscha seigi ina caussa sulettamein svizra. La moziun vegn declarada relevonta unanimamein. Aschia survegn la Regenza l'incarica da «presentar – en collaboraziun cun la LR – al Cussegl federal nos giavischs e da dir nua ch'il romontsch duei vegni applicaus en caussas federalas».

La Regenza grischuna drezza igl onn 1935 in'istanza al Cussegl federal per mauns dallas combras federalas. Ella cumbinescha motivs ideals cun la damonda per sustegn finanziel, alla quala ins dat silsunter pli pauca peisa per gie buca cumprometter la via dalla renconuschientscha.

Moziun Condrau

«Der Grosse Rat von Graubünden stellte seinerzeit durch Vermittlung der Regierung das Begehren, es möchte die romanische Sprache als vierte Landessprache anerkannt werden, wobei die andern drei Sprachen (Deutsch, Französisch und Italienisch) auch fernerhin die einzigen amtlichen Sprachen des Landes bleiben sollten. Die Erfüllung dieses Wunsches bedingt wohl eine Änderung des Art. 116 unserer Bundesverfassung. In welcher Weise glaubt nun der Bundesrat, dem Wunsche des romanischen Volkes entsprechen zu können?»

La risposta dils Romontschs: «E lu essan nus Romontschs nuota aschi schovinists che nus lessen far tschintschar romontsch tuts fratellis dalla casa svizra! Nus essan cuntents, sche nies lungatg vegn respectaus e sustenius.»

Il **postulat** per la renconuschientscha dil romontsch sco quart lungatg naziunal ei vegnius formulaus e presentaus publicamein per l'emprima gada ils 13 da fevrer 1931 a l'ocasiun dad ina radunonza dalla Ladinia a Samedan. Las pretensiuns d'in cert dr. Otto Gieré han buca anflau mo simpatia. Era biars Romontschs han giu il sentiment ch'el mondi memia lunsch. Gieré selai buca stermentar e scriva il settember 1933 el Sain Pitschen (gasetta dalla Ladinia) in

gatg naziunal svizzer conform alla muntada che siu manteniment posseda per nossa patria svizra.»

Quella fasa preparatoria demuossa bein la collaboraziun denter uniuns da lungatg e cultura ellas valladas, la LR e la pressa. Il **postulat** da renconuschientscha vegn presentaus dad in exponent dallas uniuns affiliadas, madiraus durent discussiuns sin radunonzas ed en collaboraziun cun la LR che surdat el lu al representant dil pievel per schar ir el la via politica.

3.2. La campagna politica

La primavera 1934 ha Sep Mudest Nay adressau ina moziun pertuccont la renconuschientscha dil romontsch al Cus-

igl october 1936 fa cuss. naz. Condrau ina interpellaziun concernent las pusseivladads da vegnir encunter als giavischs dils Romontschs:

La caussa romontscha veva tuttenina dimensiun naziunala. Zaco setractava ei ussa dalla defensiun da valurs spirontamein svizras. Il tudestg tschintschava da «geistige Landesverteidigung».

Naven da cheu va ei spert: Il Cussegl federal propona gia il zercladur 1937 allas combras federalas da midar igl artechel 116 dalla constituziun federala. Suenter in viadi tras territori romontsch han las cumissiuns parlamentaras fatg la proposta allas combras federalas da renconuscher il romontsch

sco lungatg naziunal. La votaziun el parlament duront la sessiun d'unviern 1937 sefa senza cuntravuschs.

Dus aspects ein adina puspei vegni accentuai ella discussiun:

1. Il dretg d'existenza dallas minoritads en Svizra, il principi democratic ed il federalissem helvetic.
2. La propaganda irredentistica refusada strictamein.

moziun:

dumonda per ina midada da lescha.
Proposta ligionta.

interpellaziun:

dumonda en caussa.

messadi:

proposta per midar ina lescha a maun dil parlament (cun argumentaziun).

3.3. Acziun da propaganda

La midada digl artechel 116 dalla Constituziun federala savev'ins considerargia sunter la lavur dil parlament sco caussa segira. Mo tuttina eis ei vegniu preparau in'acziun da propaganda. Daco?

La propaganda era buca drizzada sils adversaris – quei che dat alla propaganda in caracter unic – anzi, ins leva nezegiar la caschun per informar concernent ils Romontschs. Da gliez temps savevan ils Svizzers pauc da quels muntagnards ellas Alps. Ch'ins ha era empruau da tener il diember dils adversaris aschi pigns sco pusseivel ei evident. Nus savein bein avunda ch'igl ei grev da mobilisar ozildi il votant per postulats da tal gener. Era quei ei stau in motiv per la propaganda. Quella ei vegnida coordinada dad in comite cun glieud dalla politica, pressa e LR sut l'egida da cusseglier guvernativ Ganzoni. Sin plaun naziunal ha el survegniu sustegn dalla gruppa «Pro quarta lingua naziunala» sut dr. L. Cagianut/

Turitg. Per la Svizra franzosa han Peider Linsel ed Anton Vellemann, professer per litteratura e filologia all'universitad da Geneva, ed auters fundau ils 30 da schaner 1937 la gruppa d'acziun «Pro Grischun».

Ch'ina buna informaziun e propaganda sa haver success, demuossa il fetg bien resultat dalla votaziun a Geneva, nua ch'ei ha dau sin 11 540 gie mo 127 na!

Sper quellas differentas gruppas d'acziun han ils mieds da massa naturalmein giugau ina rolla impurtonta, surtut la pressa.

Era la pressa taliana ha priu posiziun pli u meins duront tut las etappas da preparaziun per la renconuschientscha dil romontsch. L'interpellaziun Condrau p.ex. ei vegnida commentada en ina gasetta irredentistica sco «provocanta manovra antitaliana». Il scribent ha pretendiu ch'ei vegni fabricau sin via da decret in niev lungatg en Svizra. Quei seigi ina gronda provocaziun per l'Italia.

Lecziun 4: La votaziun federala dils 20 da fevrer 1938

4.1. Ils resultats

Ils 20 da fevrer 1938 han 54,3% dils votants svizzers priu part dalla votaziun partenent il romontsch. Il postulat romontsch ei vegnius acceptaus dil pievel svizzer cun ina majoritad da 574 991 encunter 52 827 vuschs:

Resultats dils cumins

	GIE	NA
Cuera	2 765	528
Cadi	1 953	58
Rueun	510	22
Foppa	1 205	22
Lumnezia	904	14
Trin	564	40
Razén	700	17
Alvaschagn	396	5
Belfort	288	9
Surses	552	0
Tumliasca	527	19
Müstair	353	5
Engiadina'aula	2 185	159
Sur-Tasna	503	7
Ramosch	358	2
Schons	311	8
Sut-Tasna	477	2
Rest dil cantun	7 075	780
Total	21 626	1 697

Resultat dils cantuns per il postulat romontsch

	GIE	NA
Turitg	112 571	8 342
Berna	56 535	7 036
Lucerna	19 526	1 138
Uri	3 002	464
Sviz	7 132	1 402
Sursilvania	1 471	134
Subsilvania	1 671	146
Glaruna	5 647	320
Zug	3 159	116
Friburg	14 801	1 152
Solothurn	16 733	583
Basilea-Marcu	35 151	2 501
Basilea-Tiara	11 395	659
Schaffusa	10 864	543
Appenzell-dado	8 056	805
Appenzell-dadens	1 739	275
S. Gagl	47 138	4 396
Grischun	21 568	1 692
Argovia	51 755	6 940
Turgovia	24 887	2 121
Tessin	11 725	677
Vad	72 071	8 422
Valleis	13 680	1 848
Neuschatel	8 602	438
Genevra	11 437	117

4.2. Interpretaziun en cavazzins

- participaziun grischuna alla votaziun 67,6%
- participaziun svizra en media: 54,3%
- Grischun: 7,3% na (13avel ella rangaziun svizra)
- Cumin Sursés: sulet cumin cun buca in na (552:0)

- Mender resultat el Grischun: Cuera (2765 gie/528 na)
- Engiadina'aula: pli grond diember da na ch'igl entir cantun Genevra!
- Las valladas talianas muossan solidaritad visavi il romontsch!
- Ils megliers resultats furneschan: Genevra cun 98,9% gie e Solothurn cun 96,7%

- Interessants ei il resultat dil Tessin: 94,5% gie encunter mo 5,5% na, malgrad la propaganda irredentistica.
- Ils menders resultats ein da registrar els cantuns Uri, Valleis, Appenzell-dadens e Sviz. Lur pertschien da gie variescha denter 83 ed 88%.

Lecziun 5: Importanza da la votaziun e perspectives

Qua be ün pèr früts dal 1938 pel mantegniment dal rumantsch:

5.1. Importanza da la votaziun

I's po discuorrer d'üna tripla importanza dals 20 favrer 1938:

1. Importanza vers l'exteriur

I s'ha vulgü signalisar vers l'exteriur chi nu's dovra ingün agüd. Il Cussagl federal ha express cler e net in seis messadi cha quel chi schneja davo la votaziun dal pövel inavant l'indipendenza da la lingua rumantscha, metta in dumonda l'esser pluralistic da la Svizra.

2. Importanza naziunala

Cun la votaziun ha il pövel svizzer següi la missiva dal Cussagl federal da defender «sper e sur il bainstar material eir nosa ricchezza pluralistica». La champagna ha in quel sen svaglià il pensar elvetic e güdà a promover la cultura naziunala.

3. Importanza pels Rumantschs sves

Ils 20 favrer 1938 es stat pels Rumantschs ün di da giubileum. Els han surgnü la paja per lur sforzs e fadias. La «Gasetta Romontscha» discuorra il di davo da «pardunanza». Na be la paja nun es però statta bella, eir la valur morala dad esser inchün in Svizra ha dat als Rumantschs ün sentiment da dignità. «Quei dat curascha alla pintga naziun romontscha», scriva la Gasetta Romontscha. Cha'l cumbat pel mantegniment da nosa lingua haja da cuntinuar.

avantags directs

- augmant considerabel dal sustegn finanziel e moral davart da la Confederaziun a favur da la lingua e cultura rumantscha
- extensiun da la perscrutaziun scientifica dal rumantsch grazia a las subvenziuns federalas
- contribuziuns chantunales e sustegn finanziel davart d'instituziuns, legats e citats (eir lur import es lià fermamaing al status dal rumantsch illa Constituziun federala)

avantags indirects

- passa 50 cumüns in Grischun han surgnü officialmaing eir il nom rumantsch sper quel tudaish-ch (p.ex. Celerina/Schlarigna, Bergün/Bravuogn)
- fundaziun da la «cuminanza radio rumantsch» (1946) cun egalità da dret pro la «Società svizra da radio e televisiun»
- daspö il 1938 sun gnüts fats sforzs plü gronds per chüar e promover il rumantsch:
 - realisaziun da vocabularis e grammaticas
 - publicaziuns da tuot gener i'ls differents idioms
 - promoziun da la producziun litterara e musicala
 - promoziun dal rumantsch in scoula (mezs d'instrucziun)
 - promoziun da las scoulinas rumantschas
 - promoziun dal rumantsch illa vita da minchadi (inscripziuns, cuors d'assimilaziun, teater, chant, radio/tv etc.)

5.2. Impuls decisivs

Che impuls ha ils 20 favrer 1938 dat al moviment rumantsch? Concret nu's poja dir che cha'ls Rumantschs han d'ingrazchar a quel di. Sainza dubi nun avess però la gronda part da tuot quai chi'd es gnü prastà i'ls ultims 50 ons a favur dal rumantsch mai pudü gnir realisada sainza quella votaziun commemorativa.

5.3. Perspectives

Tuot ils sforzs e las activitats intraprais daspö la recugnuschentscha dal rumantsch sco lingua naziunala nun han pudü impedir cha la Rumantschia ha pers inavant considerablamaing terrain (da 31,3% dal 1941 a 21,9% il 1980). In vista a quists fats e considerond las radschuns multifaras per la diminuziun dal rumantsch, ha la Lia rumantscha elavurà i'ls ultims ons ün concept pel mantegniment da nosa lingua e cultura. In quist concept vegn pretais la «normalisaziun» da la situaziun linguistica, q.v.d. chi's prouva da dar als Rumantschs ils drets e las cundiziuns cha tschellas trais linguas naziunales da la Svizra han fingià da tuots algords.

Che premissas ston gnir accumuladas, per cha la lingua e cultura rumantscha possan viver e prosperir?

I dovra:

1. ün **territori circumscrit** d'üna grondezza minimala
2. üna **basa economica solida** in quist territori
3. üna **preschentscha generala da la lingua rumantscha** sün tuot ils chomps dal minchadi
4. üna **gazetta da minchadi e buns programs da radio e televisiun**
5. üna **lingua da scrittüra cumünai**la chi garantischa la preschentscha generala dal rumantsch
6. üna **bilingüità equilibrada** chi permetta als Rumantschs da considerar lur lingua materna na sco impediment, ma sco inrichiment!
7. üna buna e paschaivla **convivenza** tanter las trais linguas dal chantun Grischun

Che vegn actualmaing fat sül chomp chantunal e federal per rinforzar la posiziun dal rumantsch?

Plan chantunal

Expertisas giuridicas e linguisticas han demuossà cha'l rumantsch as rechatta in üna «situaziun d'urgenza». La Regenza grischuna ha perquai incumbensà üna gruppa da lavur da propuner masüras concretas pel mantegniment e la promoziun da las minoritads linguisticas grischunas in general e dal rumantsch in particular.

Plan federal

Constituziun federala (artichel 116 CF). L'utuon 1986 han ils cusgliers naziunals dal Grischun inoltrà al Cussagl federal üna moziun (moziun Bundi) chi dumonda cha l'art. 116 al. 1 e 2 da la Constituziun federala gnia cumplettà seguintamaing:

¹Das Deutsche, Französische, Italienische und Rätoromanische sind die Nationalsprachen der Schweiz. **Der Bund unterstützt in Zusammenarbeit mit den betroffenen Kantonen Massnahmen zur Erhaltung des überlieferten Sprachgebietes bedrohter Minderheiten.**

²Als Amtssprachen des Bundes werden das Deutsche, Französische und Italienische erklärt. **Beim Vollzug des Bundesrechts im romanischen Sprachgebiet ist das Rätoromanische angemessen zu berücksichtigen.**

La Confederaziun ha incumbenzà üna cumischiun d'experts da sclerir las dumondas in connex cun la revisiun da l'artichel da lingua da la Constituziun federala

L'avegnir dal rumantsch dependerà fermamaing da la realisaziun da quistas masüras tuttas a favur da nossa lingua e cultura. Üna lingua po be survivor, sch'ella as fa valair in tuot las domenas dal minchadi: in famiglia, sün via, in baselgia ed in butia, ma eir in scuola, ill'administraziun e sül chomp giuridic.

Litteratura

Derungs-Brücker, H., Rätoromanische Renaissance 1919–1938, lavur da licenziat, universitad da Friburg, december 1974.

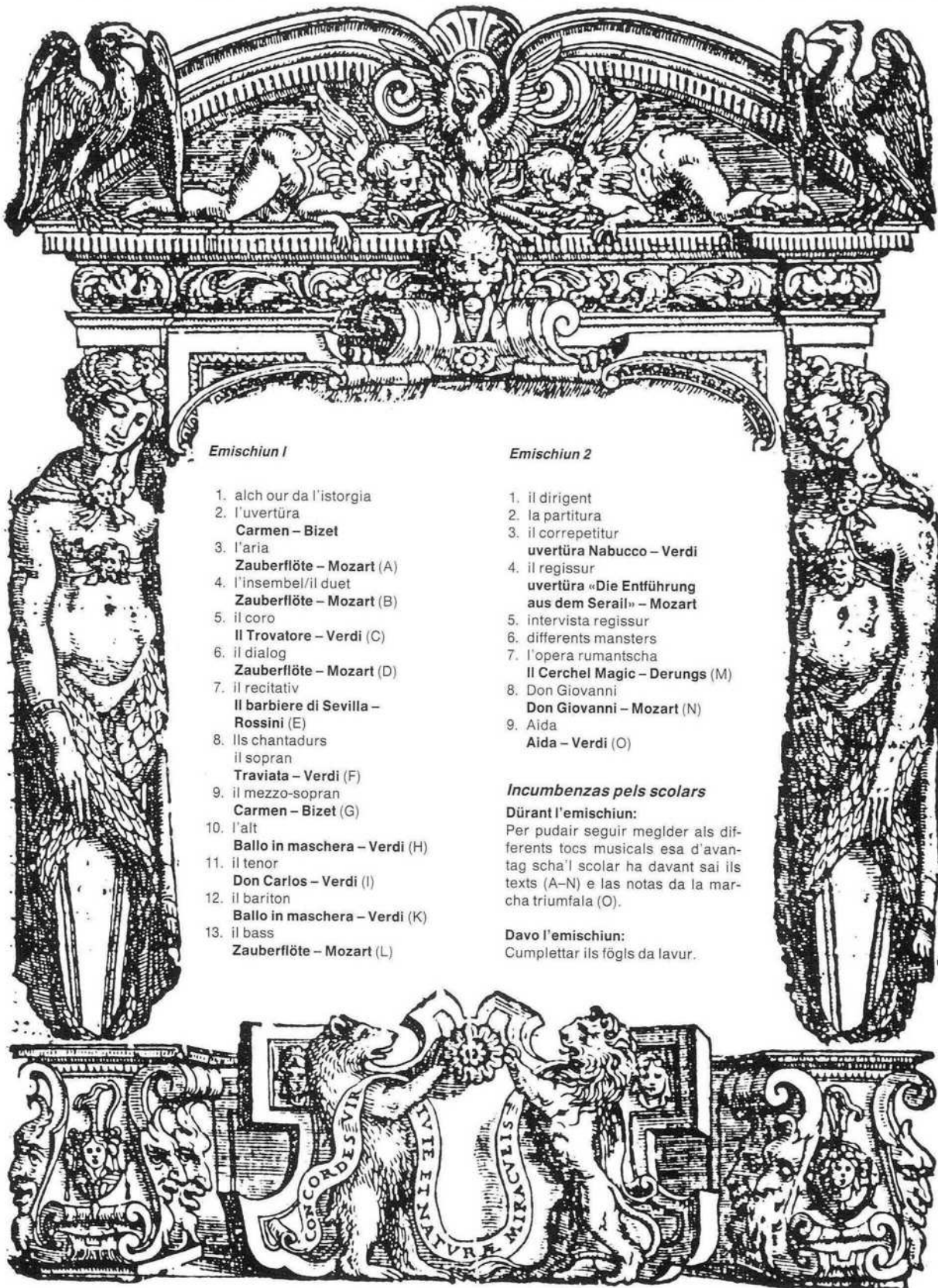
Dörig, H.R./Reichenau, Chr., La Svizra – 2½ lungatgs? Situaziun actuala ed avegnir dal rumantsch e dal talian en il Grischun – scleriments e recumandaziuns d'ina gruppa da lavur, Mustér, Desertina, 1982.

Billigmeier, R.H., Land und Volk der Rätoromanen, Frauenfeld, Huber, 1983.

Catrina W., Die Rätoromanen zwischen Resignation und Aufbruch, Zürich, Orell Füssli, 1983.

OPERA

1. 03-03-88, 9.00 emischium
07-03-88, 9.00 repetizium
2. 17-03-88, 9.00 emischium
21-03-88, 9.00 repetizium

Emischium 1

1. alch our da l'istorgia
2. l'uvertüra
Carmen – Bizet
3. l'aria
Zauberflöte – Mozart (A)
4. l'insebel/il duet
Zauberflöte – Mozart (B)
5. il coro
Il Trovatore – Verdi (C)
6. il dialog
Zauberflöte – Mozart (D)
7. il recitativ
Il barbiere di Sevilla – Rossini (E)
8. Ils chantadurs
il sopran
Traviata – Verdi (F)
il mezzo-sopran
Carmen – Bizet (G)
10. l'alt
Ballo in maschera – Verdi (H)
11. il tenor
Don Carlos – Verdi (I)
12. il bariton
Ballo in maschera – Verdi (K)
13. il bass
Zauberflöte – Mozart (L)

Emischium 2

1. il dirigent
2. la partitura
3. il correpetitur
uvertüra Nabucco – Verdi
4. il regissur
uvertüra «Die Entführung aus dem Serail» – Mozart
5. intervista regissur
6. differents mansters
7. l'opera rumantscha
Il Cerchel Magic – Derungs (M)
8. Don Giovanni
Don Giovanni – Mozart (N)
9. Aida
Aida – Verdi (O)

Incumbenzas pels scolars

Dürant l'emischium:

Per pudair seguir meglder als differents tocs musicals esa d'avantag scha'l scolar ha davant sai ils texts (A-N) e las notas da la marcha triumfala (O).

Davo l'emischium:

Completter ils fögls da lavur.

Emischiun 1

Istorgia

L'opera es fich veglia. La prüm'opera es gnüda scritta avant bod 400 ons in Italia. Glied plü benestanta da Firenze as laschaiva trategner da tals eveniments. Dittas grecas gnivan rapreschantadas cun chant ed accompagna-maint d'instrumentals.

Claudio Monteverdi, il «bap da l'opera» ha cumponü l'on 1607 l'opera ORFEO chi's nomnaiva quella jada «favola in musica».

Daspö quel temp sun gnüdas cumponüdas prunas d'operas da blers differents cumponists in tuot ils pajais pussibels. Il cuntgnü vain giovà sün ün palc davant culissas. Ils actuors chi sun vestits cun custüms fantastics chantan. Minchatant discuorna eir ün cun tschel sco in ün teater. Ed adüna vegnan els accompagnats d'ün orchester.

L'uvertüra

Las bleras operas cumainzan cun ün'introducziun musicala, l'uscheditta «uvertüra». L'orchester suna sulet, la tenda resta serrada.

Tschertas introducziuns sun fich cuortas ed han ün pa la significaziun d'üna fanfara. OTRAS sun plü lungas ed han fingià dachefar cul gö chi vain lura giovà sül palc. La musica prepara ils aspectatuors sül cuntgnü da l'opera: tuns sombers, trists introdüan üna tragedia, melodias ligeras, allegras üna cumedgia.

L'aria

Ün'opera as cumpuona our da blers differents möds d'expressiun. L'aria vain chantada d'üna chantadura o d'ün chantadur sulet. Ella exprima ils sentiments, ils impissamaints d'ün uman.

L'insembel

Ill'opera daja però eir «l'ensemble» ingio cha plüs chantaduors chantan a listess mumaint o indavorouda. Per rumantsch pudessna nomnar quai «l'insembel». In nos minchadi nu's poja güsta pretender cha quai saja buna maniera scha plüs discuorran a listess mumaint. Ill'opera però s'ha quai svilupà ad ün möd d'expressiun fich artistic.

Ün insembel chi's cumpuona our da duos persunas vain nomnà **duet**, quel da trais persunas **terzet**, quel da quatter **quartet**, quel da tschinch **quintet** e quel da ses **sextet**.

Il coro

Üna gronda massa da glied o ün pövel vain giovà d'ün coro. In ün coro chantan adüna bleras chantaduras e blers chantaduors listessa vusch.

Il dialog

Per cha l'opera dvainta ün'unità ston quists differents tocs musicals – l'aria, l'insembel e'l coro – gnir colliats. Quai vain fat in plüssas manieras. Opür cha las intenziuns dal cumponist giouvan üna rolla importanta o ch'el as lascha influenzar da la moda musicala chi'd es actuala güst d'ürant quel temp.

Üna pussibilità per far da quistas punts es da laschar **discuorrer** als chantaduors, precis uschè sco in ün teater. Quist möd d'exprimer as nomna monolog o dialog.

Il text chantà e quel discurrü esa fich mal d'incleger – eir scha'l chantadur as dà fich gronda fadia da s'exprimer cler. Perquai esa adüna d'avantag schi's cugnuscha il cuntgnü dal toc avant co ir a l'opera.

Il recitativ

In bleras operas nu vegna però dafatta na discurrü. Illas parts tanter las arias e'ls insembels as retira l'orchester pel solit vaira ferm. El suna be amo singulas armonias o ch'el tascha dal tuot e surlascha ils accords al cembalo. Quistas parts vegnan nomnadas «recitativs».

La terza gruppa d'operas deriva da l'ultim tschientiner. Recitativs e dialogs mancan. L'orchester suna d'ürant tuot l'opera cull'istess'intensità. Ün exaim-

pel cuntschaint es «Der fliegende Holländer» da Richard Wagner.

Il libretto

Il text d'ün'opera as nomna «libretto». Quai es talian e significha cudeschin. Cumponists sco Richard Wagner, chi han scrit svesa ils «librettis», daja fich pacs. Blers han surtut las ouvas da scriptuors cuntschaints sco Shakespeare o Schiller.

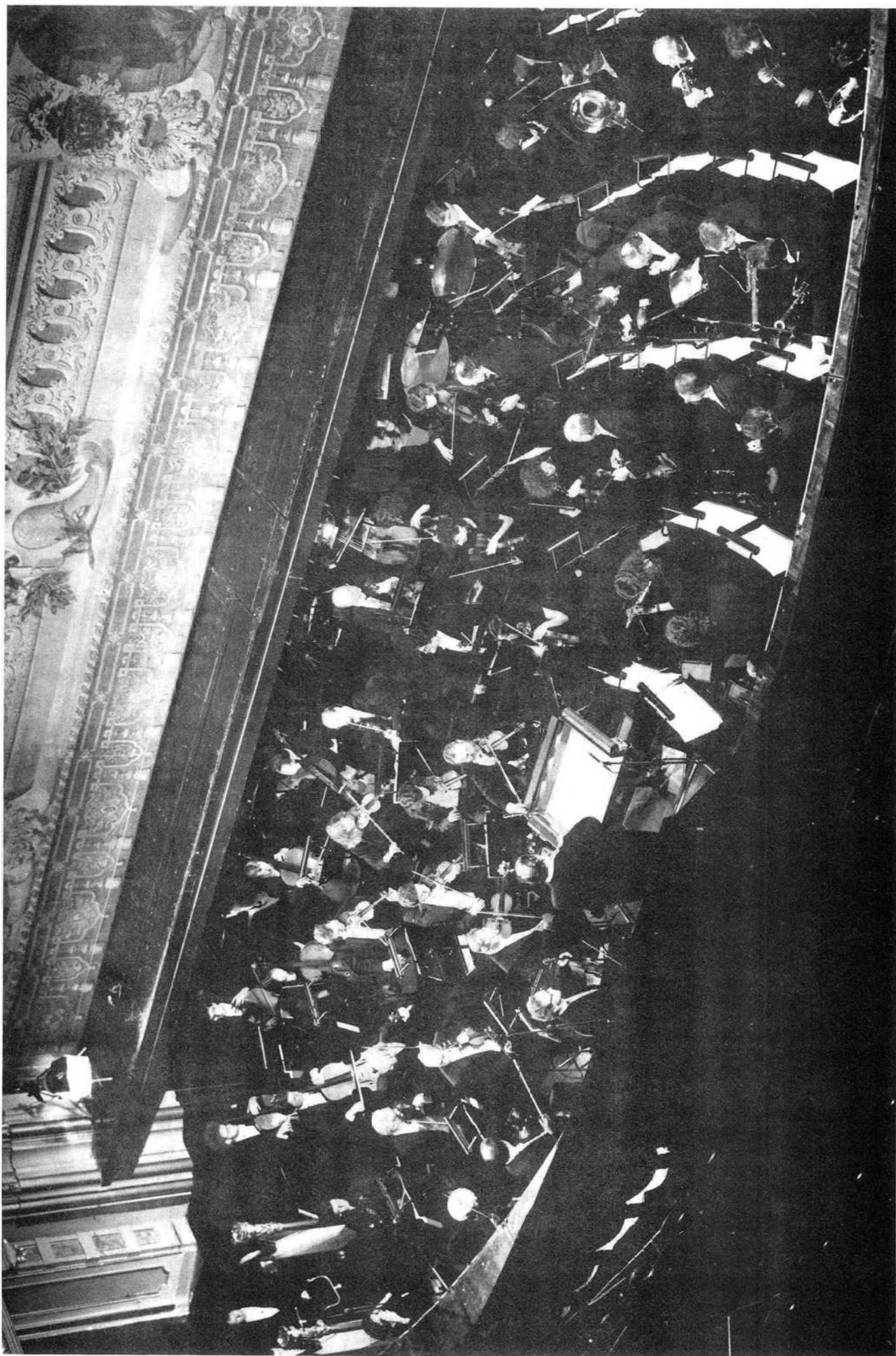
Las vuschs

Per pudair prodüer ün'opera voula üna pruna glied, bier daplüssa co quai cha'ls aspectatuors vezzan d'ürant üna rapreschantaziun. Els vezzan nempe be ils chantaduors e l'orchester cun seis dirigent. Tuot quai chi capita davo la tenda, davo las culissas nun es visibel.

Per cha vus as possat far ün pitschen purtret as lessa nomnar be üna part da tuot quels chi sun partecipats ad üna rapreschantaziun.

Cumanzaina culs chantaduors. Ill'opera esa important da savair chi nu dà be la chantadura o il chantadur, dimpersai üna pruna differents tips chi's disfrencheschan tenor lur vusch e tenor lur möd da giovar teater. Ill'opera esa sco illa vita da minchadi – ingio chi dà umans cun vuschs otas, da quels cun vuschs bassas, umans cun vuschs cle-ras e da quels cun vuschs sombras. I dà eir vuschinas debbas e vuschs fermas. Nus lain disfrenzchar las vuschs be tenor ils criteris ot e bass.

Sopran, mezzosopran ed **alt** sun las vuschs da las duonnas, **tenor, bariton** e **bass** sun quellas dals homens.

«Maestro» Santi dirigea l'orchestra da la chasa d'opera da Turich

Emischiun 2

Il dirigent

Per la coordinaziun da las differentas vuschs e da l'orchester pissera il dirigent chi'd es responsabel per la part musicala. El as rechatta illa «chava» da l'orchester. L'orchester svesa nun es visibel pel public. Davent da quel lö muossa el als chantaduors ed als musicants co cha la musica stess clingiar: plü svelt o plü plan, plü dad ot o plü da bass, lomin o dūr.

Il regissur

I dà amo üna pruna otras personas chi nu sun visiblas pel public, chi han però incumbenzas fich importantas. Trais da quellas personas – lur noms sun pel solit stampats sùls placats e sùls programs – sun il **regissur**, il decoratur da scenaria e da las culissas chi vain nomnà **scenograf** e la **persona** chi'd es **responsabla pels custüms**. Lur cooperaziun – chi'd es fich importanta – vain manada dal regissur.

A blers aspectatuors nun esa cler perche chi's douvra vairamaing ün regissur. Els dischan: «Quai chi sto capitar sül palc sta bain scrit illa partitura o aint il libretto? Perche nu fan lura ils chantaduors da sai oura lur moviments?»

La risposta es simpla: Pigliaina il cumanzamaint da l'opera «Die Entführung aus dem Serail» da W.A. Mozart: Quia staja scrit: «Piazza davant il palazi da Bassa Selim a la riva dal mar. Belmonte sulet.» Quai es fingià tuot! Schi nu dess uossa ün regissur, ün scenograf ed üna persona chi'd es responsabla pels custüms – els trais ston naturalmaing avair ün'idea da basa, üna concepziun – lura dessa trasoura prunas da dumondas na scleridas.

Sto il palc esser cler o s-chür per cumanzar? Esa di o not? Ingio as rechatta il mar? Dal tuot davovart, a l'orizont, dal tuot davant, a dretta o a schnestra vis davent da l'aspectatur? Co as poja imitar aua uschè cha l'aspectatur vezza quai eir sco aua, sainza cha'ls peis dals artists gnian bletschs? Ingio as rechatta il palazi da Bassa Selim? Quant grond sto'l esser? Es el fabricà plain d'ornamaints o pütöst in möd simpel?

Ingio es Belmonte cur ch'el chanta sia aria? Davant il palazi o güst davo la chava da l'orchester? Es el in pè o in sezzas? Forsa chamina'l eir vi e nan?

Co es vesti Belmonte? Modern, nöbel o fantastic sco in üna tarabla? Guarda'l oura frais-ch o strapatschà?

La partitura

Davant sai ha'l la partitura. Quai es ün cudesch stampà. La lingua in quel cudesch nu's cumpona però our da plets, dimpersai our da notas completadas cun differentas indicaziuns dal cumponist.

Subit chi's inclegia quista lingua esa pussibel da leger la partitura. Cudeschs plü bels legiaina adüna darcheu e mincha jada daja novas surpreisas.

Precis istess esa culla partitura. Eir quella as poja leger ed incleger in püssas manieras. Il dirigent tschercha l'interpretaziun la plü persvasiva.

Il correpetitur

Quai es cler cha l'orchester e'ls chantaduors exerciteschan fingià lösch avant üna rapreschantaziun. Ils chantaduors fan las prouvas cun l'agüd d'ün correpetitur, d'üna persona chi tils accumpogna al clavazin. Il coro e l'orchester han lur agen dirigent.

Il suflör/l'inspizient

Il suflör e l'inspizient sun duos personas chi's rechattan dūrant tuot la rapreschantaziun sül palc. Pels actuors sun els ün sustegn important.

Il suflör es l'agüd pel pled, pel text. El as rechatta pel solit da la vart, aint il portal.

L'inspizient es il manader tecnic da la saira. El es responsabel cha tuot funcziuna sül palc. El disch cur cha la rapreschantaziun ha da cumanzar. El dà il cumond da müdar scena ed el pissera cha'ls actuors cumparan al dret mumaint ed al dret lö.

Il Cerchel magic

Il Cerchel magic es la prüm'opera rumantscha cumponüda da **Gion Antoni Derungs**. Il libretto ha scrit **Lothar Deplazes**. La premièra ha gnü lö als 30 da mai 1986 a Cuoir.

L'Aida

Daspö tschientiners vaivan tscherchà navigiatuors curaschus intensivmaing üna colliaziun sur il mar per rivar da l'Europa in India. Marco Polo vaiva descrit fingià la fin dal 13avel tschientiner ils s-chazis da l'Oriaint. Var 200 ons plü tard, dal 1492, ha Cristof Columbus chattà il **nouv muond** – be cha quai es statta l'America e na l'India – sco ch'el vaiva cret. Pac plü tard, dal 1497, ha Vasco da Gama scopert la via sur il mar intuorn l'Africa. Quist viadi d'eira però fich lung, strapatschus e privlus. Üna colliaziun plü directa vess spargnà üna pruna temp e bleras fadias!

Dal 1869 esa lura stat uschè inavant: la fin da la fabrica dal chenal dal Suez chi collia il Mar Mediterran cul Mar Cotschen! Il rai da l'Egipta ha dat l'incumbenza a **Giuseppe Verdi** da s-chaffir ün'opera festala.

Quist'opera, l'AIDA, es amo hoz üna da las plü renomnadas chi dà.

Duos duonnas cumbattan per l'amur da Radames, dal general egipzian chi guadogna üna battaglia cunter ils Etiopians. **Amneris** es la figlia dal rai da l'Egipta. **Aida** es üna sclava etiopiana chi sto però star in Egipta.

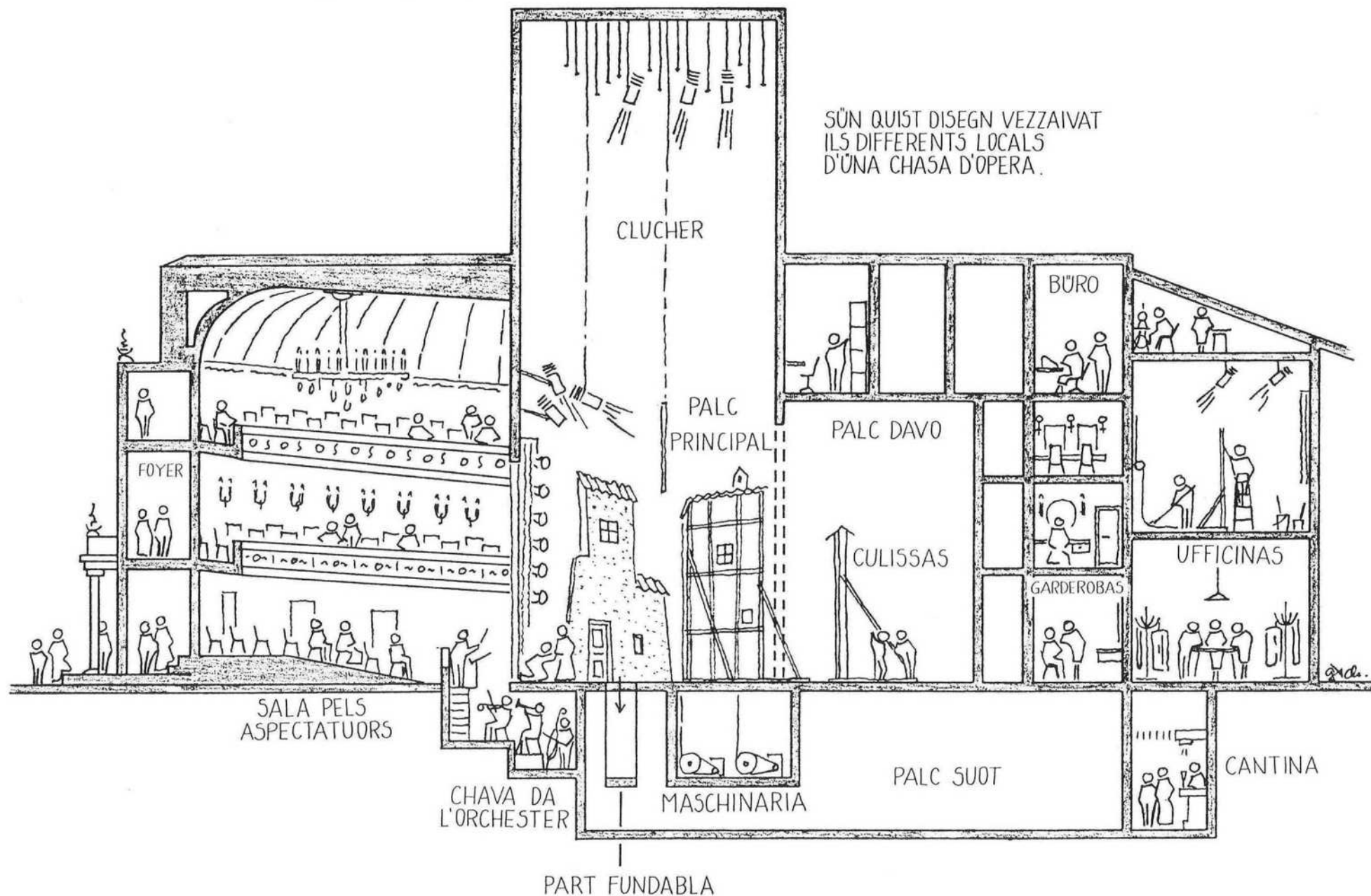
Per la marcha triumfala, cumponüda pel retuorn da l'armada chi ha vendschü, sun dafatta gnüdas construidas trumbettas specialas, las trumbettas d'Aida.

Giuseppe Verdi
dirigia l'AIDA a Paris (1880)

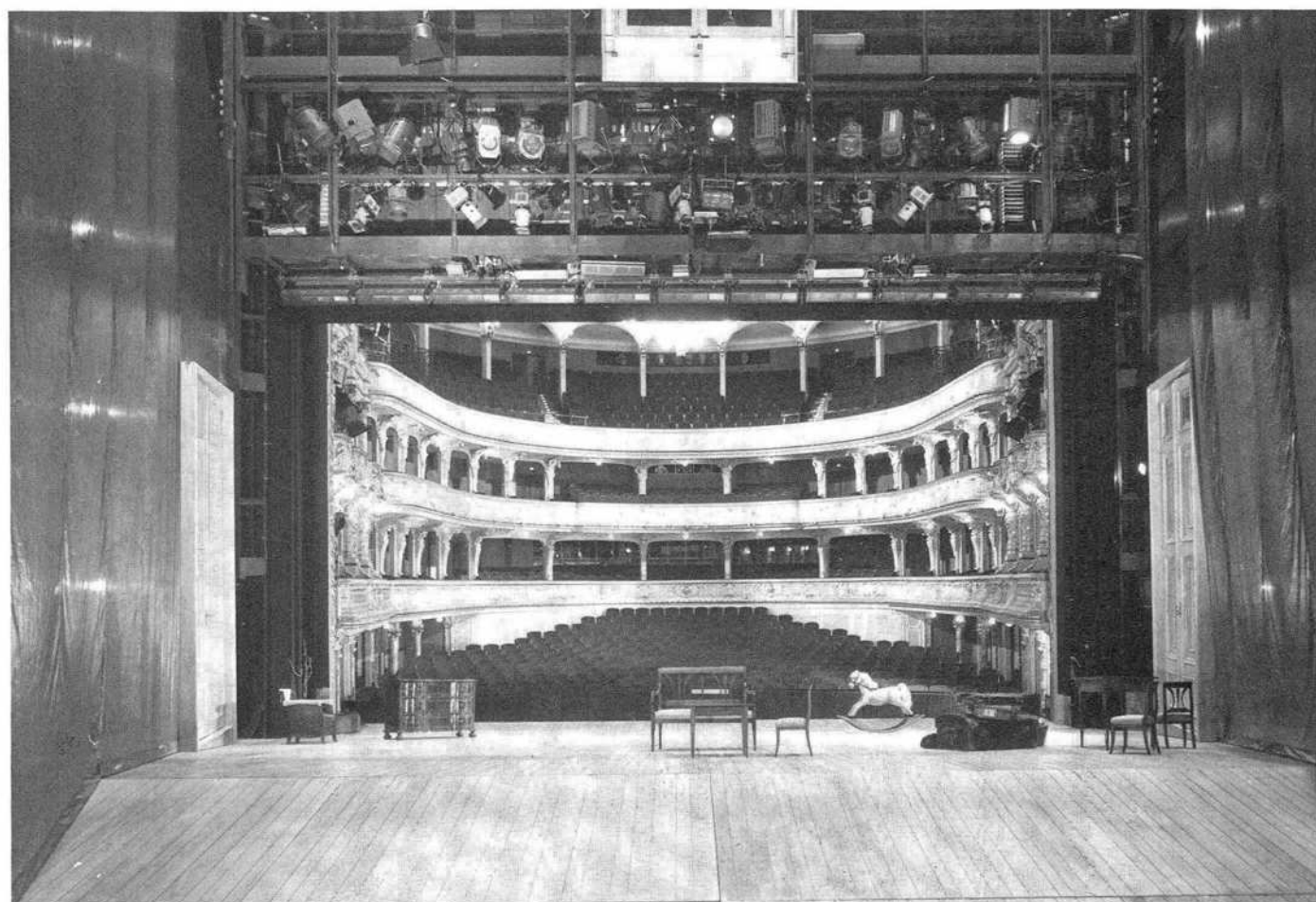
LA CHASA D'OPERA

SÜN QUIST DISEGN VEZZAIVAT
ILS DIFFERENTS LOCALS
D'UNA CHASA D'OPERA.

La sala d'aspettuors da l'opera da Turich

La sala d'aspettuors vis d'avent dal palc (chasa d'opera Turich)

Texts dals differents tocs musicals

A

Papageno Der Vogelfänger bin ich ja,
stets lustig, heissa hopsasa!
Ich Vogelfänger bin bekannt
bei alt und jung im ganzen Land.
Weiss mit dem Locken umzugehn,
und mich aufs Pfeifen zu verstehn!
Drum kann ich froh und lustig sein,
denn alle Vögel sind ja mein.

Der Vogelfänger bin ich ja, usw.
Ein Netz für Mädchen möchte ich,
ich fing'sie dutzenweis für mich!
Dann sperrte ich sie bei mir ein,
und alle Mädchen wären mein.

Wenn alle Mädchen wären mein,
so tauschte ich brav Zucker ein:
die, welche mir am liebsten wär',
der gäb'ich gleich den Zucker her.
Und küsste sie mich zärtlich dann,
wär'sie mein Weib und ich ihr Mann.
Sie schlief an meiner Seite ein,
ich wiegte wie ein Kind sie ein.

B

Papagena Papagena. Pa Pa Pa . . . usw.
Papageno Pa-pa-ge-na!
Papagena Pa-pa-ge-no!
Papageno Bist du mir nun ganz gegeben?
Papagena Nun bin ich dir ganz gegeben.
Papageno Nun, so sei mein liebes Weibchen!
Papagena Nun, so sei mein Herzenstäubchen.

Papageno, Papageno Mein liebes Weibchen!
Herzenstäubchen!
Welche Freude wird das sein,
wenn die Götter uns bedenken,
unsrer Liebe Kinder schenken,
so liebe kleine Kinderlein.
Papageno Erst einen kleinen Papageno,
Papagena Dann eine kleine Papagena.
Papageno Dann wieder einen Papageno,
Papagena Dann wieder eine Papagena,
Papageno Papageno.
Papagena Papagena.
Papageno Papageno.
Papagena Papagena.
Papageno, Papagena
Papageno, Papageno.
Papagena, Papagena.
Es ist das höchste der Gefühle,
wenn viele, viele
wenn viele Pa-pa-pa-pa-geno
Pa-pa-pa-pa-pa-pa-pa-pa-gena
Pa-pa-pa-pa-pa-pa-pa-pa-geno
der Eltern Segen werden sein, usw.
(Beide gehen Arm in Arm ab.)

D

Tamino He da!
Papageno (zitternd) Was da?
Tamino Sag mir, du lustiger Freund, wer du bist?
Papageno Wer ich bin? Dumme Frage!
Ein Mensch wie du. Wenn ich dich nun fragte, wer du bist?
Tamino Ich bin ein Prinz . . .
Papageno Hm, hm.
Tamino Und wie lebst du?
Papageno Wie ich lebe? Von Essen und Trinken, wie alle Menschen. Ich fange
für die sternflammende Königin und ihre Jungfrauen verschiedene Vögel;
dafür erhalt ich täglich Speis' und Trank von ihr.
Tamino (überrascht; für sich) Sternflammende Königin!
(laut)
Sag mir, guter Freund, warst du schon so glücklich,
diese Göttin der Nacht zu sehen?
Papageno Sehen? Die sternflammende Königin sehen?
Welcher Sterbliche kann sich rühmen, sie je gesehen zu haben?
(für sich, misstrauisch)
Wie der mich so starr anblickt!
Bald fang'ich an, mich vor ihm zu fürchten.
(laut)
Warum siehst du so verdächtig und schelmisch nach mir?
Tamino Nach den Federn, die dich bedecken, halt'ich dich –
Papageno – doch für keinen Vogel? Bleib zurück? sag'ich dir, und traue mir nicht,
denn ich habe Riesenkraft.

C

Zingari
Vedi! Le fosche notturne spoglie
De'cieli sveste l'immensa vòlta;
Sembra una vedova che alfin si toglie
I bruni panni ond'era involta.
All'opra! All'opra! Dàgli! Martella!
Chi del gitano i giorni abbellà?
Chi del gitano i giorni abbellà?
Chi? Chi i giorni abbellà?
Chi del gitano i giorni abbellà?
La zingarella!

E

Rosina
Recitativo

Sì, sì; la vincerò! Potessi almeno
mandargli questa lettera. Ma come?
Di nessun qui mi fido;
il tutore ha cent-occhi . . . basta, basta;
sigilliamola intanto.
(Va allo scrittoio e suggela la lettera).
Con Figaro, il barbier, dalla finestra
discorrer l'ho veduto più d'un'ora,
Figaro è un galantuomo,
un giovin di buon core . . .
Chi sa ch'ei non protegga il nostro amore!

F

Violetta.
Sempre libera degg'io
Folleggiare di gioia in gioia,
Vo'che scorra il viver mio
Pei sentieri del piacer.
Nasca il giorno, o il giorno muoia,
Sempre lieta ne' ritrovi.
A diletta sempre nuovi
Dee volare il mio pensier.

Papageno, l'utscheler: «Ein Vogelfänger bin ich ja . . .»

*La raïna da la not e Tamino
dur da la «Zauberflöte» da Mozart*

G

Havanaise

Carmen

(avec chœur)

L'amour est un oiseau rebelle

Que nul ne peut apprivoiser;

Et c'est bien en vain qu'on l'appelle

S'il lui convient de refuser.

Rien n'y fait; menace ou prière;

L'un parle bien, l'autre se tait:

Et c'est l'autre que je préfère;

Il n'a rien dit, mais il me plaît.

L'amour, l'amour . . .

L'amour est enfant de Bohême,

Il n'a jamais connu de loi;

Si tu ne m'aimes pas, je t'aime;

Si je t'aime, prends garde à toi! . . .

L'oiseau que tu croyais surprendre

Battit de l'aile et s'envola . . .

L'amour est loin, tu peux l'attendre;

Tu ne l'attends plus . . . il est là . . .

Tout autour de toi, vite, vite,

Il vient, s'en va, puis il revient . . .

Tu crois le tenir, il t'évite,

Tu veux l'éviter, il te tient.

H

Ulrica

Re dell'abisso, affrettati,

Precipita per l'etra,

Senza librar la folgore

Il tetto mio penètra.

Omai tre volte l'upupa

Dall'alto sospirò;

La salamandra ignivora

Tre volte sibilò . . .

E delle tombe il gemito

Tre volte a me parlò.

I

Don Carlos

(seul)

Je l'ai vue, et dans son sourire,

Dans ses yeux pleins d'un feu charmant,

Tout ému, mon cœur a pu lire

Le bonheur de vivre en l'aimant.

Avenir rempli de tendresse!

Bel azur dorant tous nos jours.

Dieu sourit à notre jeunesse,

Dieu bénit nos chastes amours!

K

Renato

Alla vita che t'arride

Di speranza e gaudio piena,

D'altre mille e mille vite

Il destino s'incatena!

Te perduto, ov'è la patria

Col suo splendido avvenir?

E sarà dovunque, sempre

Chiuso il varco alle ferite,

Perché scudo del tuo petto

È del popolo l'affetto?

Dell'amor più desto è l'odio

Le sue vittime a colpir.

L

Arie

Sarastro In diesen heil'gen Hallen

kennt man die Rache nicht,

und ist ein Mensch gefallen,

führt Liebe ihn zur Pflicht.

Dann wandelt er an Freundes Hand

vergnügt und froh ins bessre Land.

In diesen heil'gen Mauern,

wo Mensch den Menschen liebt,

kann kein Verräter lauern,

weil man dem Feind vergiebt.

Wen solche Lehren nicht erfreuen,

verdienet nicht ein Mensch zu sein.

(Beide gehen ab.)

M

umens

(pinond la plonta cun resgia e sigirs.

Il cauvtg demuossa sterment, mo resta

sidretg sco schirentaus silla buora).

Quei ei nies pégn.

quei ei nies uaul!

Uss nus raccoltein.

Resgia, derscha il pégn!

Quei ei nossa plaunca

che dat a nus beinstonza!

Quei che croda tegn nus sidretg.

Forza, dai!

Attaccar ei nossa scompa,

mintga frida porta cletg.

Sfracca giu!

Plontas cresch'ei detgavunda.

Tagl entir!

Tgi che tem'ei en pupira,

mo curascha salva nus.

N

Leporello

Madamina, il catalogo è questo

Delle belle che amò il padron mio;

Un catalogo egli è che ho fatt' io;

Osservate, leggete con me.

In Italia seicento e quaranta;

In Allemagna duecento e trentuna;

Cento in Francia; in Turchia novantuna;

Ma in Ispagna son già mille e tre.

V'han fra queste contadine,

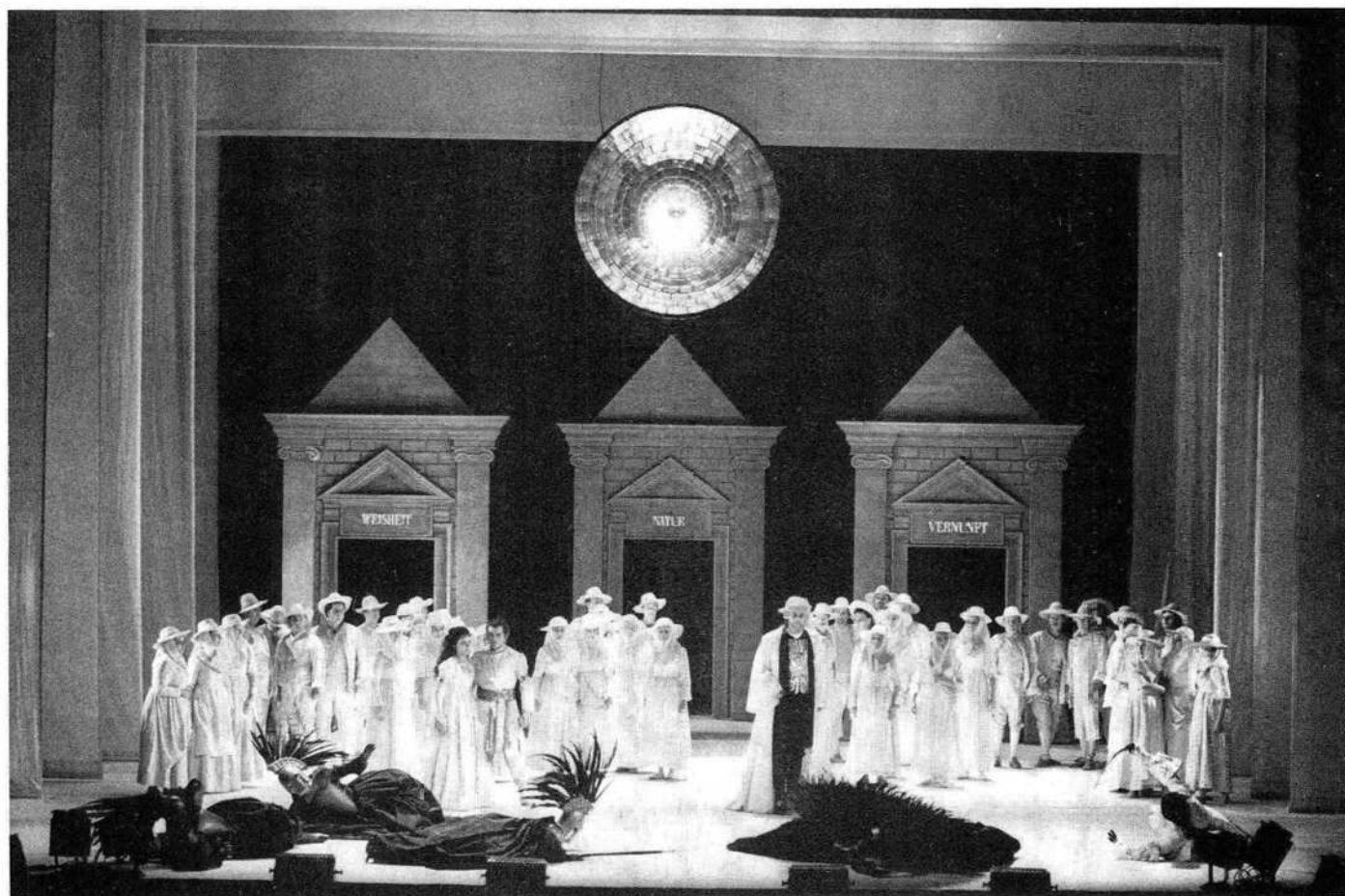
Cameriere, cittadine,

V'han contesse, baronesse,

Marchesine, principesse,

E v'han donne d'ogni grado,

d'ogni forma, d'ogni età.

Scena our da la «Zauberflöte» da Mozart

Sarastro (Zauberflöte) chanta: «In diesen heiligen Hallen . . .»

0

(Le truppe Egizie precedute dalle fanfare sfilano dinanzi al Re)

Istorgia

Claudio Monteverdi ha cumponü avant bod _____ ons
l'opera «Orfeo», üna «favola in musica».

_____ Las bleras operas cumainzan cun ün'introducziun musicala, l'uscheditta
« _____ »

Aria

L'aria vain chantada _____ Ella
exprima ils sentimaints, ils impissamaints d'ün uman.

_____ Scha plüs chantaduors chantan a listess mumaint o indavorouda es quai
ün _____ Ün _____ chi's
cumpuona our da duos persunas vain nomnà _____, quel da trais
persunas _____, quel da quatter _____, quel da tschinch
_____ e quel da ses _____

_____ Üna gronda massa da glieud o ün pövel vain giovà d'ün
_____ In ün _____ chantan adüna ble-
ras chantaduras e blers chantaduors listessa vusch.

_____ Per cha l'opera dvainta ün'unità ston quists differents tocs musicals –
l'aria, l'insembel e'l coro – gnir colliats. Üna pussibilità per far da quistas
punts es da laschar discuorrer ils chantaduors, precis uschè sco in ün
teater. Quist möd d'exprimer vain nomnà _____

_____ In bleras operas nu vegna però dafatta na discurrü. Illas parts tanter las
arias e'ls insembels as retira l'orchester pel solit vaira ferm. El suna be
amo singulas armonias o ch'el tascha dal tuot e surlascha ils singuls ac-
cords al cembalo. Quistas parts nomnaina _____

_____ Il text da l'opera as nomna _____ Quai es talian e si-
gnificha _____

Ils chantadurs

Per pudair prodüer ün'opera voulda üna pruna glieud.
Cumanzaina culs chantadurs. Ill'opera esa sco illa vita da minchadi ingio
chi dà umans cun vuschs otas, da quels cun vuschs bassas, umans cun
vuschs cleras e da quels cun vuschs sombras. Nus lain disfrenzchar las
vuschs tenor ils criteris ot e bass.

_____ La vusch ota da duonna es il _____

_____ La vusch mezdana da duonna es il _____. Quista vusch
nu va sü fich ot, però eir na giò fich bass.

_____ La vusch bassa da duonna vain nomnada _____

_____ Pro'ls homens es il _____ la vusch ota.

_____ La vusch mezdana dad hom es il _____

_____ La vusch bassa dad hom es il _____

Il dirigent

Che incumbenza ha il dirigent?

Davant sai ha'l la _____. Quai es ün cudesch stampà. La lingua in quel cudesch nu's cumpuona però our da plets, d'impersai our da notas.

Il regissur

Üna persuna chi ha ün'incumbenza fich importanta es il regissur.

El decida scha'l palc sto esser cler o s-chür per cumanzar.

El decida scha'l palazzi es fabrichà simpel o _____

El decida scha _____

El _____

Differents mansters

I dà amo üna pruna otras persunas chi nu sun visiblas pel public, chi han però eir incumbenzas fich importantas. Sgüramaing cha tü t'algordast amo a differents mansters!

manster

incumbenza

frisunza

differentas perüccas

armaröl

süflör

inspizient

1. Opera rumantscha «Il Cerchel magic»

_____ ha cumponü la prüma opera rumantscha. Il libretto ha scrit Lothar Deplazes. La premiera ha gnü lö als 30 da mai _____ a _____

In occasiun da l'inauguraziun dal **Chanal dal Suez** chi collia il Mar Mediterran cul Mar Cotschen ha Giuseppe Verdi survgni l'incumbenza da cumpuoner ün'opera festiva. Quist'opera, l'_____ es amo hoz üna da las plü renomnadas chi dà.

